

Історіографія та джерелознавство

УДК 930.2: 316.347

М.І. Агаркова

СТАНОВЛЕННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН Й ПЕРСПЕКТИВИ КОМПАРАТИВІСТИКИ

Розглядається еволюція історичного мовознавства, представники якого використовують в своїх дослідженнях порівняльно-граматичний (або компаративний) метод. Він дозволяє не лише реконструювати лінгвістичні одиниці, а й співвіднести їх з археологічними джерелами, що може бути використано у вирішенні проблем етнічної історії.

Ключові слова: порівняльно-історичне мовознавство, компаративістика, індоєвропейські мови, санскрит, генетична спільнота.

Рассматривается эволюция исторического языкознания, представители которого используют в своих исследованиях сравнительно-грамматический (или компаративный) метод. Он позволяет не только реконструировать лингвистические единицы, но и соотнести их с археологическими источниками, что может использоваться при решении проблем этнической истории.

Ключевые слова: сравнительно-историческое языкознание, компаративистика, индоевропейские языки, санскрит, генетическая общность.

Look through the evolution of historical linguistics, which representatives use in the researches rather-grammatical (or comparative) method. It allows not only reconstruct the linguistical units, but also correlate them with archeological source that can be used at decision of the problems ethnic history.

Key words: relatively-history linguistics, comparativistic, Indo-European languages, Sanskrit, genetic generality.

Постановка проблеми. Дослідники в галузі індоєвропейістики неодноразово підкреслювали, що маючи справу з локалізацією доісторичної спільноти, цінність будь-якої іншої дисципліни, наприклад, археології, буде залежати від того, наскільки реконструйовані лінгвістичні одиниці можуть бути співвіднесені з археологічними свідченнями. Таким чином, рішення, що виходить за межі лінгвістики, базується на тих чи інших припущеннях, які, в свою чергу виходять з важко доведених передумов [11, с. 62]. Чи дійсно це так? Адже, незважаючи на більш ніж двохсотрічні намагання дослідників вирішити проблему походження та ранньої історії носіїв індоєвропейської мови використовуючи суто лінгвістичні джерела, висновки були і є далеко не остаточними.

Взагалі, проблема індоєвропейської прабатьківщини вперше була поставлена мовознавцями, оскільки вони звернули увагу на спорідненість сучасних і давніх індо-європейських мов, розділених тисячоліттями і віддалених одна від одної на тисячі кілометрів. Це можна було пояснити лише тим, що всі ці мови походять від одної прамови, якою колись розмовляло етнічно різномірне населення невеликого компактного

регіону [10, с. 80]. Саме мовознавство окреслює об'єктом досліджень не лише вивчення проблеми зародження, розвитку та функціонування мови, але й її структуру, систему, природу, приналежність до різних суспільних явищ, взаємозв'язок між мовою та мовленням, між різними рівнями мови, що робить лінгвістичні студії серйозним внеском до кола проблем, які вирішує етнічна історія [2, с. 34]. Історичне мовознавство – це сукупність порівняльних граматики всіх мовних родин, тобто все, здобуте з конкретної історії порівняльно-граматичним методом [7, с. 14]. Необхідність згадати компаративний метод пояснюється тим, що він є найбільш плідним з точки зору отриманих результатів, оскільки за наявності декількох споріднених мов, дає можливість висвітлити історію розвитку кожної з них, відштовхуючись від спільного всім цим мовам етапу. А цей вихідний етап, в свою чергу, стає відомим шляхом порівняння сучасних нам або літературно засвідчених станів окремих мов. Відповідні дослідження складають основу компаративістики (створення порівняльних граматики).

Отже, надзвичайно цікавим постає процес еволюції уявлень мовознавців на розвиток індоєвропейських мов, вивчення напрямків їх роботи та визначення методів і прийомів, якими

користуються лінгвісти для вирішення індоєвропейської проблеми.

Аналіз актуальних досліджень дозволяє віднести формування перших лінгвістичних уявлень в галузі індоєвропейістики до IV ст. до Р.Х.; вони пов'язані з вивченням Вед індійськими вченими, які фактично заклали ідею історичного розвитку мов та їх історичного вивчення, займаючись лише лексикографією. Крім останньої, провідними напрямками лінгвістичних досліджень є порівняльно-історичне мовознавство, діалектологія, лінгвістична географія. Найважливішим для істориків є порівняльно-історичне мовознавство, яке формується як напрямок досліджень в кінці XVI ст. з відкриттям санскриту європейськими вченими та продовжує залишатися провідною галуззю лінгвістичних студій до сьогоднішнього дня. Сучасні досягнення з цього питання репрезентують фундаментальні праці В. Пізнані, Дж. Девото, В. Порцига, І. Дьяконова, Дж. Меллорі та ін.

Мета статті дослідити формування й еволюцію порівняльно-історичного мовознавства та проаналізувати методики мовознавців стосовно етнічної інтерпретації.

Основний матеріал. Про те, що таке мова, як вона виникла, як з'явилося письмо, люди замислювалися вже у далекому минулому. Староіндійське мовознавство, яке поклато початок самій індоєвропейістиці та стало коліскою світового мовознавства, сягає в часі IV ст. до Р.Х. Йому властиві наступні риси:

1) підхід до вивчення мови диктувався практичними задачами;

2) вся лінгвістика стародавніх індусів носить описувальний характер.

Індія – країна з надзвичайно сильною релігією і релігійною філософією, з одного боку, а з іншого – це багатомовна країна. Ці дві обставини визначили прагматичний характер староіндійської лінгвістики. Веди – стародавні гімни – були написані ведичним санскритом. Мова ця з часом ставала незрозумілою, оскільки все більше і більше відрізнялася від розмовних мов (пракритів), що ускладнило використання гімнів в ритуальних процедурах, тому з'явилася потреба відтворити гімни та створити коментарі до них, що й наштовхнуло на необхідність вивчення санскриту. Відтак, у IV ст. до Р.Х. Паніні створив видатний трактат «Грамматика Паніні», який розкриває всі особливості граматичної будови санскриту. Трактат було написано у віршованій і разом з тим в лаконічній формі, тому всі правила в ньому передбачалося вивчити напам'ять. Крім того, значних успіхів Паніні досяг в галузі лексикографії, складаючи словник з точною технікою опису граматичних форм,

чіткістю формулювань. Оскільки видичні тексти, по переказах стародавніх індійців, виходять з божественних джерел, відповідно, вони мають сакральну силу, яка може бути втрачена якщо текст не буде відтворений без щонайменшого варіювання мовної тканини [2, с. 32]. Отже, Паніні була здійснена титанічна праця, а його розробки знайшли багато видатних коментаторів і послідовників, які розширили і поглибили граматичне навчання. Серед них – Амара, який у V-VI ст. вивчав незрозумілі слова, що траплялися йому у словниках та Варарічі (III ст. до Р.Х.), який досліджував середньоіндійські мови-пракрити й висунув думку, що всі вони походять від одного й того ж джерела – санскриту, а отже, фактично заклав ідею історичного розвитку мов та їх історичного вивчення.

Передумовами виникнення порівняльно-історичного мовознавства вважають проникнення принципу історизму в науку і німецький романтизм та відкриття санскриту європейцями.

В кінці XVI ст. італійський дослідник Ф. Соссеті в своїх листах звернув увагу на риси схожості числівників в італійській, латинській мовах і санскриті. Але детальне знайомство з санскритом відбулося майже через 200 років, у XVIII ст., коли французький місіонер Керду доводив не випадковість цих збігів [10, с. 81]. Остаточне вивчення санскриту пов'язано з ім'ям англійського вченого У. Джонса, який організував в Калькутті азійське королівське товариство з вивчення стародавніх рукописів та відкрив в цих рукописах санскрит. В результаті він доповів, що відкрита ним «мова володіє дивною структурою, досконаліша за грецьку, більш багата, ніж латинська мова і більш витончена, ніж обидві ці мови. А що до коренів і граматичних форм, то вона дуже, дуже близька до цих мов. Близькість настільки очевидна, що жоден філолог, вивчаючий їх, не може не дійти висновку про те, що вони вийшли з одного і того ж джерела» [7, с. 45].

Незважаючи на нотатки У. Джонса, жвавий інтерес до санскриту з боку європейських мовознавців з'явився тільки на початку XIX ст. Було виявлено декілька різновидів санскриту. Разом із старою індійською класичною мовою, об'єктом уваги стають й більш стародавній ведичний санскрит, пракрити, мова палі на Цейлоні. Але «вікном» до санскриту стає книга Ф. Шлегеля «Про мову та мудрість індусів», в якій автор спробував вийти у порівняльну граматику. Його заслуга полягає вже в самому введенні терміну «порівняльний», запозиченого ним із порівняльної анатомії. Він припустив, що санскрит, оскільки він досконаліша мова, є джерелом походження грецької, латинської та

інших стародавніх європейських мов. Тому в лінгвістиці є тенденція рахувати початком порівняльного історичного мовознавства саме першу чверть XIX ст. Основним засобом своїх досліджень порівняльно-історичне мовознавство використовує порівняльно-історичний метод, основною метою якого є побудова моделі прамовних станів окремих родин і груп споріднених мов світу, їх поступового розвитку та поділу на самостійні мови, а також побудова порівняльно-історичних описів (граматик і словників) мов, що входять до тієї чи іншої генетичної спільноти [6, с. 21].

До числа основоположників порівняльно-історичного методу відносяться німецький мовознавець Фр. Бопп, датський лінгвіст Р. Раск, німецький філософ Я. Грімм та ін. Але склалася традиція вважати засновником порівняльного історичного мовознавства саме Фр. Боппа, оскільки він вперше використовує термін «порівняльна граматики» в опублікованій ним у 1816 р. роботі «Про систему відмінювання санскриту в порівнянні з грецькою, латинською, персидською і германською мовами». Головна ідея Фр. Боппа, яка була започаткована ще його вчителем Ф. Шлегелем, порівняння санскриту як «мови-матері-основи» з його «дочками» – європейськими мовами. Але ця ідея виявилася помилковою, оскільки санскрит займає серед інших індоєвропейських мов рівноправне положення. Вся увага дослідника була сконцентрована на флексіях (особистих закінченнях). Фр. Бопп знайшов не тільки схожість, але і їх повну тотожність (особливо показові парадигми дієслів «бути» і «нести» в різних часах). Було зрозуміло, що флексії навряд чи можуть кочувати з мови в мову, запозичуватись, тому мовознавець вважав, що на основі порівняння флексій можна вирішити питання спорідненості і йти далі, порівнюючи санскрит з семітськими та іншими мовними родинами [8, с. 19].

У 1833 р. вийшла друком «Порівняльна граматики» індоєвропейських мов (санскриту, зенге (авестийська, мова Авести), вірменської, грецької, латинської, литовської, старослав'янської і германських мов). Спочатку Фр. Бопп описував корені, потім відмінкову систему, потім системи форм іменних частин мови, потім системи форм дієслів і в кінці – словотворення на матеріалі всіх мов. Створюючи порівняльну історичну граматику, Фр. Бопп і тут орієнтується на морфологію як на ядро. Потім основою порівняльного історичного методу стає фонетика, а не граматики. Система фонетичних відповідностей і складе базу подальших порівняльних історичних досліджень. Якщо во-

ни витримуються, можна робити висновок про спорідненість мов.

У 1818 р. з'явилося дослідження Р. Раска про походження стародавньої північної або ісландської мови. На відміну від Фр. Боппа, Р. Раск вважає джерелом всіх індоєвропейських мов не санскрит, а фракійську мову. Нажаль, досліднику не вдається засвідчити свої припущення, оскільки опис цієї мови не зберігся. За Р. Раском, давньо-фракійська мова краще всього зберегла свої риси в старогрецькій мові, яка й виступає в нього в якості відправної крапки для побудови порівняльної історичної граматики [8, с. 21]. Взагалі ж, Р. Раск не ставив перед собою таких широких завдань, як Фр. Бопп: він досліджував головним чином скандинавські мови, встановлюючи спорідненість між ними та іншими індоєвропейськими мовами, але не намагаючись при цьому відновити первинну форму порівнюваних мов. Головна заслуга Р. Раска перед порівняльно-історичним мовознавством – вироблення методики аналізу граматичних форм і демонстрація різних ступенів спорідненості між мовами. Роботи Р. Раска стали поштовхом до утворення схеми історичного розвитку близьких мов. Перевагами Р. Раска порівняно з Фр. Боппом виступають відкриття етимології та регулярних фонетичних та лексичних відповідностей. Однак встановити їх на практичному матеріалі вдалося лише Я. Грімму, який у своїй праці «Німецька граматики» (1819 р.) розглянув три ступені розвитку германських мов – від готської до новоанглійської. Дослідник не займався реконструкціями і не висував глотогоністичних теорій, але наголошував на історичному підході до вивчення споріднених мов і дав ретельний і докладний опис всіх граматичних форм германських мов в їх історичному розвитку. Я. Грімм вважається справжнім творцем історизму в мовознавстві, тому що підводить під порівняльний метод історичну базу, адже найвидатнішим свідоцтвом історії культури народів є сама мова. Науковець залучає до своєї роботи як основний матеріал германські мови – готську, старонімецьку, стародавньо-північну (ісландську), англо-саксонську, а інші індоєвропейські мови – для фону. Заслугою Я. Грімма є застосування в мовознавстві методу спостереження, індукції, завдяки яким він, власне, відкрив цілий ряд фонетичних законів в індоєвропейських мовах. До Я. Грімма в мовознавстві панували принципи дедукції, які частіш за все порушували точність лінгвістичних висновків. Тому наступні висновки Я. Грімма не втрачають актуальності до сьогодні: у далекому минулому, коли не було ще окремих

груп мов, була загальна індоєвропейська прамова, з якої стали виокремлюватися нові самостійні групи. Це виокремлення відбувалося нерівномірно [6, с. 32]. Отже, головна заслуга Я. Грімма у відкритті фонетичних закономірностей.

Дуже часто до прізвищ Фр. Боппа, Р. Раска, Я. Грімма – засновників порівняльно-історичного мовознавства – додається ще прізвище росіянина О. Востокова. Його праця «Роздуми про слов'янську мову» (1820 р.) є фактично першою роботою з історичної фонетики однієї з груп індоєвропейських мов. Її значення полягає як в тих конкретних висновках, які робляться по відношенню до слов'янських мов (періодизація історії слов'янської і російської мов, відношення давньоруської мови до церковнослов'янської, польської та сербської), так і у визначенні методів історичного вивчення близькоспоріднених мов.

Проникнення порівняно-історичного методу в романські мови пов'язано з ім'ям Фр. Діца. У 1836 р. з'явилася його «Порівняльна граматики романських мов», в якій автор доходить думки, що єдиним першоджерелом всіх романських мов є латина. Фр. Діц критикував ненауковий підхід до етимології, вважав, що вона потребує серйозної наукової бази, якою повинна стати історична фонетика. Як і більшість класичних вчених, Фр. Діц майже не надавав значення іншій стороні етимології – семантиці і в основному займався лише фонетикою. Вважалося, що в області семантики навряд чи можна вивести закономірності, а можна «тільки ворожити». Але згодом, проблеми співвідношення фонетичних і семантичних питань стають центральними. Таким чином, наукова діяльність Фр. Діца заклала свій камінь в розробку порівняльного історичного мовознавства.

В процесі становлення порівняльного історичного методу були висунуті деякі його принципи, які до сьогодні залишаються непорушними:

- Порівняльний історичний метод можна застосовувати лише до споріднених мов.
- Основним матеріалом досліджень повинні бути найдавніші зафіксовані пам'ятки (санскрит, старогрецька мова).
- Компаративістика повинна спиратися на фонетику і морфологію, як на експериментальну базу.

В середині XIX ст. в мовознавстві виникає новий підхід – натуралізм, пов'язаний з бурхливим розвитком в Європі природничих наук. Найбільш виразно натуралізм як філософія мови сформульований в працях німецького мовознавця А. Шлейхера (1821-1868), з ім'ям якого

пов'язано не тільки оформлення індоєвропейстики в особливу науку, але і застосування природно-наукового методу в дослідженнях мови. Будучи різностороннім лінгвістом, дослідник займався германськими, слов'янськими і балтійськими мовами в порівняльно-історичному і типологічному аспектах. У 1861-1862 рр. була видана головна праця А. Шлейхера «Компендій порівняльної граматики індогерманських мов», в якій було підбито підсумки порівняльному вивченню індоєвропейських мов за минулі півстоліття. Вперше в історії компаративістики була розроблена методика реконструкції і встановлено поняття вихідного мовного стану – прамови. Запроваджене поняття прамови і методика її реконструкції дозволили відобразити порівняльну граматику індоєвропейських мов як ланцюжок безперервної еволюції вихідного стану до окремих індоєвропейських мов. Вчений уточнює і вдосконалює дослідницькі прийоми, розширює наукову проблематику компаративістики. Він створює теорію родовідного дерева, в якій головну роль відіграє поняття прамови або мови предків (Uhrsprache). З прамови виходять мови, які утворюють мовний ряд, або мовне дерево, що поділяється на мовні родини, або мовні гілки [9, с. 7].

Спочатку прамова членувалася на діалектні зони, які стали виділятися як самостійні мови, що знайшло відображення в теорії родовідного дерева. Процес розпаду прамови був двояким: північний ареал (германо-балто-слов'янські мови) і південний ареал (аріо-італо-греко-кельтські мови). Потім у середині кожного з ареалів відбувається розчленовування на 2 гілки. Германо-балто-слов'янські членуються на германські і балто-слов'янські мови. В південній гілці виділяються арійська і італо-греко-кельтські мови. Потім балто-слов'янські поділяються на балтійські і слов'янські; італо-греко-кельтські – на італо-кельтські і греко-албанську мову. На підтвердження цього розчленовування наводиться конкретний мовний матеріал. Мови, що належать до однієї гілки в усіх відношеннях ближче одна до одної, ніж до мов інших гілок. Ця схема родовідного дерева відіграла велику роль у розвитку європейського мовознавства, але з іншого боку, вона ж найчастіше критикувалася. Коли склалося порівняльно-граматичне орієнтування на лінгвістичну географію, відбувалося повне перегрупування всередині цих родовідних гілок. Дерево хиталося. Висувалися нові концепції, які потім теж спростовувалися новими концепціями. Отже ця проблематика залишається невирішеною і сьогодні.

Таким чином, А. Шлейхер сформулював і висунув ряд наукових положень, які згодом були підхоплені різними лінгвістичними напрямками: проблема мовної типології, проблема прамови і родовідного дерева індоєвропейських мов, питання про генетичне і географічне варіювання мов.

Іншим представником натуралістичного напрямку в мовознавстві був Й. Шмідт, відомий своєю «хвильовою теорією» (1871 р.), яка була спрямована проти теорії «генеалогічного дерева» А. Шлейхера, фіксувала послідовність етапів розпаду мов, але ігнорувала проблему локалізації прамови і її наступних продовжень, а також випадки багатосторонніх мовних контактів. На матеріалі народних говорів Й. Шмідт намагався довести, що нові мовні явища поширюються хвилями від певних центрів політично об'єднаної мовної території. З цього він зробив висновок, що сучасні групи мов індоєвропейської сім'ї існували в індоєвропейській мові як її діалекти. Головним доказом цієї гіпотези мав бути факт, що всі індоєвропейські мови, зафіксовані в писемних пам'ятках, поділяються на дві групи: групу «кентум» і групу «сатем». Хвилі нових якостей групи «сатем» мали центр поширення в Азії, а хвилі мовних явищ «кентум» поширювалися в Європі [8, с. 76]. В сучасному мовознавстві теорія хвиль Й. Шмідта і теорія родовитого дерева А. Шлейхера у модифікованому вигляді, доповнені третьою теорією субстрату (яка доводить наявність елементів переможеної мови в мові-переможцеві), слугують поясненням різноманітності і спорідненості індоєвропейських мов.

Третьою генерацією представників порівняльно-історичного мовознавства вважають течію молодограматиків, яка виникла в 70-х роках XIX ст. Один із початківців цього напрямку, К. Бругман, перетворив цю назву в назву нової лінгвістичної школи. Основними працями молодограматиків є: передмова Г. Остгофа та К. Бругмана до першого тому «Морфологічних досліджень» (1878 р.); «Принципи історії мови» Г. Пауля та «Вступ до вивчення мови» [6, с. 83]. Основним для концепції молодограматиків є бачення мови як індивідуальної психофізичної діяльності. Всі мовні зміни відбуваються в «звичайній розмовній діяльності» індивіда. Звідси їх вимога повернутися до вивчення живих мов, які легше ніж мертві піддаються дослідженням і дають більше матеріалу для вивчення закономірностей розвитку мови. З цим пов'язане їх скептичне відношення до реконструкції індоєвропейської прамови, хоча вони і займалися вивченням давніх мов.

Появу так званого загального мовознавства пов'язують з ім'ям мовознавця В. фон Гумбольдта. Він зміг створити дуже струнку теорію, обґрунтувавши багато теоретичних питань: внутрішній склад мови, зв'язок мови з мисленням і суспільне функціонування організму мови. Історія мовознавчих концепцій В. Гумбольдта характеризується трьома послідовними фазами: 1) логічною граматикую; 2) філологічною обробкою писемних пам'яток; 3) порівнянням явищ споріднених мов [12, с. 63]. Філософські та психологічні ідеї В. Гумбольдта стали лінгвістичною основою теоретичного становлення Ф. де Соссюра, який вважається основоположником соціологічної школи в мовознавстві. Творчий доробок лінгвіста складається з кількох статей і однієї монографії «Курс загальної лінгвістики». Відома також під назвою «Мемуар про початкову систему голосних в індоєвропейських мовах», вона привернула увагу дослідників мови аргументацією і далекою жністю висновків, які відкривають нову сторінку в морфології. В цій праці науково обґрунтовано невідому до кінця 70-х років XIX ст. теорію індоєвропейських коренів, яка залишається доречною й сьогодні. На основі праць Ф. де Соссюра була розроблена ларингальна теорія – теорія про походження і чергування індоєвропейських голосних, про існування в прамові особливих фонем – ларингалів. Ця теорія була доведена за допомогою даних віднайденної хетської мови. Розроблена також теорія найдавнішого складу, фонетичних уявлень і подальшого розвитку індоєвропейських зімкнених приголосних фонем – глотальна теорія.

В російському мовознавстві II пол. XIX ст. головна роль належить московській школі, яка складається навколо Ф. Фортунатова, головним колом інтересів якого була порівняльна грамика індоєвропейських мов, що знайшло своє відображення в роботах «Загальний курс порівняльного мовознавства», «Порівняльна фонетика індоєвропейських мов», «Лекції з порівняльної морфології індоєвропейських мов». Дослідник вважав, що можна вивчити мови шляхом їх співставлення й на підставі зовнішньої схожості і відмінностей. Величезна заслуга Ф. Фортунатова полягає у тому, що він розглядає слово як найважливішу одиницю мови й бере орієнтацію не на семантику, а на формальні показники. Отже, як у класичного компаративіста, інтерес Ф. Фортунатова зосереджувався на фонетиці і морфології [2, с. 42].

Свій внесок до розвитку уявлень про розвиток індоєвропейських мов зробили й представники лінгвістичної школи «Слова і речі». За-

сновники цієї школи – австрійці за походженням Р. Мерингер і Г. Шухардт. На думку цих дослідників, лінгвістика повинна досліджувати контакти індоєвропейців з неіндоєвропейцями. Проте все це не значить, що має припинитися робота з реконструкції прамови. Якщо досі реконструкція забезпечувалась системою звукових відповідностей, то тепер вона забезпечується й аналізом історії значень у зв'язку з історією відповідних реалій.

На початку ХХ ст. в мовознавстві стає відомим прізвище Л. Блумфілда, яке пов'язане з новим етапом в житті науки про мову, а саме зародженням дескриптивної лінгвістики. Л. Блумфілд був фактично першим мовознавцем, який поставив питання про необхідність побудувати суворий об'єктивний метод аналізу і опису мови. Французьку школу в соціологічному мовознавстві очолює А. Мейє, спеціаліст з загального й порівняльно-історичного індоєвропейського мовознавства; автор досліджень усіх стародавніх й нових індоєвропейських мов. Він вимагав докорінного вдосконалення порівняльно-історичного методу, скептично відносився до можливості реконструювати прамову, запропонував обмежитися встановленням сукупності співвідношень між засвідченими мовами [7, с. 92].

Сучасне порівняльно-історичне мовознавство і його останні досягнення в значній мірі характеризуються розширенням предмету і методів дослідження, розроблених названими мовознавцями й поповнюються відкриттям нових мовних матеріалів.

Висновки. Біля витоків індоєвропейістики – вчений Фр. Бопп й Р. Раск. Основні досягнення першого періоду розвитку індоєвропейістики (поч. ХІХ ст.) – визначення кола індоєвропейських мов, створення першої порівняльно-історичної граматики (Фр. Бопп) й основ індоєвропейської етимології (А. Потт). Другий період (середина ХІХ ст.) відмічений роботами А. Шлейхера (новий варіант порівняльної граматики, інтерпретація схожостей індоєвропейських мов як результату їх походження від загальної прамови); Й. Шмідта (хвильова теорія, що пояснює взаємовідносини індоєвропейських мов та впливає на розвиток лінгвістичної географії, діалектографії, ареальної лінгвістики, теорії контактів), А. Фіка (індоєвропейська етимологія). Третій період (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) пов'язаний з «младограматичним» напрямом (К. Бругман, Г. Остгоф, Б. Дельорюк), а також вченими Ф. де Сосюром, Ф. Фортунатовим, А. Мейє та іншими, які висунули питання надійності співвідношень й розробки жорстких критеріїв, що призвело до

відкриття ряду лінгвістичних законів, створенню нових теорій вокалізму й чергувань (що заклало основи індоєвропейської морфології). В подальшому, розвиток індоєвропейістики характеризується розширенням матеріалу (відкриття анатолійських, тохарської та інших мов); застосуванням структурних методів, розробкою критеріїв реконструкції; новими гіпотезами щодо діалектичного членування стародавнього індоєвропейського континууму та його генетичних зв'язках (з «ностратичними» мовами). Провідні фігури цього періоду – Е. Бенвеніст, Ф. Шпехт, Х. Крає, В. Пізнані, Дж. Девото, В. Порциг, В. Іванов та ін.

Дослідницький арсенал сучасної компаративістики істотно збагатився за рахунок вивчення індоєвропейської лексики (А. Вальде, Б. Покорний); досліджень з індоєвропейської ономастики й гідроніміки (Т. Мілевський, Е. Бенвеніст, Г. Шрамм); піддані ревізії уявлення про єдину індоєвропейську мову-джерело (М. Бартолі, В. Пізнані, Дж. Девото). Була побудована ностратична теорія, згідно якої індоєвропейські мови разом з іншими мовними родинами входили до «надгрупи» мов (Т. Гамкрелідзе, В. Іванов, Н. Андрєєв). Сьогодні висувуються нові теорії щодо спорідненості всіх мов світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев Н.Д. Раннеиндоевропейский язык / Андреев Н.Д. – Л., 1986.
2. Березин К.С. Общее языкознание / Березин К.С., Головин А.К. – М., 2000.
3. Гамкрелидзе Т.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры / Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В. – Тбилиси, 1984. – Т.2.
4. Гумбольдт фон В. Избранные труды по языкознанию / Гумбольдт фон В. – М., 1984.
5. Дьяконов И.М. О прародине носителей индоевропейских диалектов / Дьяконов И.М. // ВДИ. – 1982. – № 3. – С.3-37.
6. Жирмунский В.М. Общее и германское языкознание / Жирмунский В.М. – Л.: Наука, 1976.
7. Зубкова Л.Г. Язык как форма. Теория и история языкознания / Зубкова Л.Г. – М., 1999.
8. Историческая акцентология и сравнительно-исторический метод. – М., 1989.
9. Конча С.В. Проблема происхождения индоевропейцев (анализ концепций): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 26.001.01 «Історичні науки» / Конча С.В. – К., 1999.

10. Конча С.В. Проблема прабатьківщини індоєвропейців в історіографії / Конча С.В. // Археологія. – 1998. – № 3. – С.77-90.
  11. Мэллори Дж.П. Индоевропейская прародина / Мэллори Дж.П. // ВДИ. – 1997. – № 1. – С.61-82.
  12. Сосюр Ф. Труды по языкознанию / Сосюр Ф. – М., 1977.
-